

USTAVA ZA NOVI ETATIZEM?

V teh prelomnih časih, kakor jih radi imenujemo, so vsi najbolj spektakularni dogodki politični. Zdi se, da so pri osamosvajanju in demokratiziranju republike ostala gospodarska vprašanja nekako ob strani. Zato ne preseneča, da poglavje Osnutka ustave republike Slovenije, ki se ukvarja z ekonomskimi in socialnimi razmerji, ni pretirano dolgo, gotovo pa si je vredno ogledati, kaj v njem piše.

S propadom komunistične Jugoslavije je propadla tudi tako imenovana **dogovorna ekonomija**, politiki, ki na njenih razvalinah oznanjajo prihod **tržnega gospodarstva**, pa prisegajo na dva aksioma: **prvič**, da je treba nadrobno državno načrtovanje nadomestiti s kar največjo deregulacijo gospodarskega življenja, in, **drugič**, da so zahodne družbe rešile vprašanje učinkovitega gospodarskega sistema in da je treba njihovo rešitve preprosto prenesti v "razboljševizirano" Slovenijo. Zdi se, da uradni glasniki proste gospodarske pobude in deregulacije pozabljajo, da ima tudi **tržna družba** svoja pravila igre in da upoštevanje teh pravil mora zagotavljati država, pred njo pa seveda ustava.

Delo

Družba, od katere se poslavljamo, je za svojo osnovno vrednoto proglasila delo. Da je bila ta vrednota demagoška in da je bil njen edini cilj spremeniti družbo v eno samo centralno upravljano socialistično tovarno, je danes vsakomur jasno. Zato je zanimivo, da tudi osnutek nove ustave v središče ekonomskih in socialnih razmerij postavlja prav delo.

"Država spodbuja in varuje vse oblike dela ter zagotavlja njegovo zakonsko varstvo," se glasi 64. člen osnutka. Osnutek tudi določa, da ima vsakdo "**pravico do dela**", in to pravico podrobneje opredeljuje. Vsakdo naj bi imel zagotovljene pogoje

za delo, ki zagotavljajo pravičen zaslužek, varstvo pri delu in plačan dopust. Vsakdo lahko prosto izbira poklic, delovna mesta pa naj bi bila vsem dostopna pod enakimi pogoji.

Osnutek ustave ureja tako imenovani "industrijski konflikt". Delavci imajo pravico stavkati in ustanoviti sindikat. Pri tem je osnutek ustave preozek. Sindikatov danes ne ustanovljajo le delavci. V Sloveniji že imamo sindikat nezaposlenih, in ti - čeprav morda le začasno - prav gotovo niso delavci. **Razlika med sindikatom in politično stranko** namreč ni v tem, da sindikate ustanovljajo delavci, ampak v tem, da stranke ustanovimo, da bi dosegli določene politične cilje, sindikat pa zato, da bi zavarovali ali uresničili določene svoje pravice. Stranke se borijo za oblast, sindikati varujejo pred njo. Zato bi morali imeti pravico ustanavljanja sindikatov vsi, ne le delavci.

Še bolj je osnutek neodločen pri urejanju drugih pravic zaposlenih. Glede **soupravljanja**, torej pravice zaposlenih do sodelovanja pri upravljanju podjetja, v katerem delajo, obstaja več variant. Po osnovnem predlogu naj bi o tem odločal zakon in ne ustava; po varianti naj bi ustava določala pravico do soupravljanja, zakon pa bi določal njene omejitve. Glede **uresničevanja pravice do dela** naj bi v ustavi pisalo, da "republika ustvarja pogoje za uresničevanje pravice do dela." Prav pa bi bilo, če bi ustava, ki upošteva dejstvo, da je zaposlenost vseh le ideal, naložila državi dolžnost zagotavljanja preživetja tistim, ki proti svoji volji niso zaposleni.

Lastnina

Kapital in zasebna lastnina sodita med temeljne kategorije tržne družbe. Osnutek Ustave ne govori izrecno o kapitalu, in to verjetno res ni potrebno. Zato pa je **zasebna lastnina** eden glavnih elementov poglavja o ekonomskih in socialnih razmerjih. Poglejmo si torej natančneje, kaj o zasebni lastnini pravi osnutek ustave.

Osnutek določa, da je lastnina zasebna in javna. Po ustavi ima vsakdo pravico do zasebne lastnine in dedovanja. Ustava veleva, di razlasti.

Rečemo lahko, da je ustavna opredelitev lastnine **nezadostna** vsaj iz dveh razlogov: zato, ker navaja le dve obliki lastnine, ter

zato, ker ne nalaga državi dolžnosti varovanja zasebne lastnine.

Osnutek ustave določa, da obstajata le dve obliki lastnine: zasebna in javna. Čeprav v pojasnilu našteva, da v zasebno lastnino sodijo individualna, skupna in združna, menim, da je to premalo. Teoretično je zelo sporno šteti združno, pa tudi delniško in tako imenovano "skupno" lastnino, za zasebno. Razvoj gospodarskega življenja v kapitalizmu je vedno bil tudi razvoj lastninskih oblik, zato jih je nesmiselno v ustavi poimenovali in izrecno naštevati. Veliko bolje bi bilo ostati pri ideji o "pluralizmu lastnin", in določiti, da so vse oblike lastnine enakopravne.

Pravica do zasebne lastnine je opredeljena pomanjkljivo in ni določeno njeno varstvo. Namesto abstraktne "pravice do zasebne lastnine" bi bilo potrebno določiti, da ima vsakdo pravico pridobivanja, razpolaganja in uživanja lastnine, če to ni v nasprotju s pravicami in lastnino drugih. Prav tako pravica do lastnine ne pomeni veliko, če ni država dolžna zakonsko in sodno varovati nedotakljivosti lastnine posameznika.

Osnutek ustave, ki jasno opredeljuje pravico do dela in njeno varovanje oziroma zagotavljanje pogojev zanje, in ki, mimogrede povedano, gotovo predstavlja pozitivno spremembo na področju človekovih pravic in politične ureditve, pri vprašanju lastnine nalaga, da mora zakon "**določiti način pridobitve in uživanja lastnine tako, da je zagotovljena njena družbena/socialna funkcija**". Izredno pomembna je sama dikcija tega določila: naloga zakona naj ne bi bilo **preprečevanje** izjemnih primerov, ko je uživanje lastnine v nasprotju z njeno socialno funkcijo, temveč **aktivno ureja lastnino** v smislu te njene funkcije. Torej je **zasebna lastnina podrejena splošnemu interesu**.

Osnutek ustave potemtakem ohranja nekakšen **strah pred zasebno lastnino**, ki je bil sestavina že prejšnjega sistema. To pomeni, da bo predlagana **nova gospodarska ureditev ohranila enega najvažnejših temeljev stare naturalne dogovorne ekonomije**.

Podjetništvo, država, javno dobro

Poleg zasebne lastnine osnutek ustave predvideva kot drugo možno obliko **javno lastnino**. Obrazložitev razlaga, da naj bi to pomenilo državno lastnino, lastnino lokalnih skupnosti (torej

lokalno državno lastnino) in javno dobro. V javno dobro štejejo naravna bogastva in tisti del javne lastnine, ki je v javni rabi in služi vsem ljudem. Na javnem dobru ni mogoče pridobiti lastninske pravice.

Takšna opredelitev javnega dobra je nekoliko dvomljiva. Ceste so gotovo v javni rabi in služijo vsem ljudem, pa vendar država pobira cestnino. Premog je naravno bogastvo, ki je morda res v javni rabi, vendar ga kopljejo in prodajajo premogovniška podjetja. Rešitev iz teh pojmovnih zagat je lahko verjetno le ta, da se državo določi kot upravitelja javnih dobrin, ki je za pokrivanje stroškov tega upravljanja upravičena zaračunavati ceno uporabnikom dobrin.

Nekako izgubljen med številnimi variantami o varovanju zemljišč in naravnega okolja je člen, ki določa, da je **zasebna gospodarska pobuda** svobodna, "če se ne izvaja v nasprotju z nacionalno koristjo ali tako, da bi škodila naravi, varnosti, svobodi ali človeškemu dostojanstvu." Še bolj izgubljena je znotraj tega člena vrstica, ki določa, da republika in lokalne skupnosti lahko ustanavljajo podjetja. To je vse, kar je v osnutku ustave rečeno o državni lastnini.

Menim, da bi ustava lahko vse tisto, kar mora določiti o javnih dobrinah oziroma "javnem dobru", o zaščiti naravnih bogastev in zemljišč, povedala brez dvomljivega pojma **javne lastnine**. Javna lastnina je namreč ravno tako **nikogaršnja lastnina**, kot je to bila družbena lastnina, ki smo se je s takšnim olajšanjem odrekli. Povsem nesmiselno se mi zdi trditi, da so reke, zrak, premog ali ceste "last nas vseh". Naravnost **zaskrbljujoče** pa se mi zdi, da ustava sploh ne govori o **državni lastnini**. Morala bi določiti, da so podjetja, ki jih ustanovi republika, **državna lastnina**, in da so državna lastnina tudi lastninski deleži države v drugih podjetjih. Vsi dohodki in izdatki, ki so povezani z državno lastnino oziroma iz nje izhajajo, bi morali biti prikazani v proračunu republike, in biti javni. Na ta način bi zagotovili **odgovornost države kot upravitelja javnih dobrin in lastnika** (ali solastnika) podjetij. Ustava, ki se ji zdi tako pomembno podrejata zasebno lastnino nacionalnim interesom, sploh ne določa, da mora država upravljati svoja podjetja in srbeti za javne dobrine tako, da zagotovi prebivalcem Republike od njih kar največjo korist.

Zastrašujoče je vse skupaj zaradi tega, ker se zdi, da **pomanj-**

kljivosti osnutka ustave - izogibanje imenovanju državne lastnine s pravim imenom, izogibanje konkretizaciji pravice do dela in nezaupanje do zasebne lastnine - ne vodijo nikamor drugam kot v postsocialistični etatizem.

Predlog

Menim, da bi morala ustavna komisija, kolikor pač želi resno delati, pobude posameznikov obravnavati enakopravno s pobudami strank in združenj. V osnutku ustave bi morali spremeniti vsaj naslednje:

1. v 65.členu črtati prvi odstavek ("Lastnina je zasebna in javna"), namesto njega pa napisati: "Država spodbuja in varuje vse oblike lastnine ter zagotavlja njeno zakonsko varstvo. Vse oblike lastnine so enakopravne.";

2. izpustiti drugi odstavek istega člena. Zadošča, če zakon prepoveduje **zlorabo** lastninske pravice, in odveč je, če **določa** "način pridobitve in uživanja lastnine tako, da je zagotovljena njena družbena/socialna funkcija";

3. dopolniti 66. člen ("Vsakdo ima pravico do zasebne lastnine"): "Vsakdo ima pravico do pridobivanja in uživanja lastnine ter upravljanja z njo pod enakimi pogoji.";

4. namesto o "javni lastnini, ki predstavlja javno dobro" govoriti samo o "javnem dobru" ali - kar bi bilo morda lepše - o **javnih dobrinah**;

4. v primernem členu določiti, da so podjetja, ki jih ustanovi republika, in lastninski deleži republike v podjetjih, ki jih sama ali ni ustanovila ali je le eden od njihovih ustanoviteljev, predstavljajo **državno lastnino**. Vrednost te lastnine in vse transakcije, ki izvirajo iz nje, se prikažejo v proračunu republike. Republika je dolžna upravljati državno lastnino kot dober gospodar, v korist blaginje prebivalcev republike. Podobno določilo bi bilo potrebno oblikovati za lastnino lokalnih skupnosti.

5. v primernem členu zapisati, da je država dolžna zagotoviti - s finančno ali drugačno pomočjo - preživetje tistim, ki brez lastne krivde niso zaposleni, torej ne "uresničujejo pravice do dela".

6. prvi odstavek 76. člena ("Delavci imajo pravico ustanavljati sindkate") je **nepotreben**, ker že 42. člen določa, da imajo **vsiljudje** pravico do ustanavljanja sindikatov.